

**MENTALITAT I VALOR MORAL
EN EL SEGLE XVIII:
LA NORMATIVA DE L'ESGLÉSIA EN LA DIÒCESI DE LLEIDA**

Dolors Pelegrí

Presentació

En els segles passats, igual que del Dret Civil català emanaven tota una sèrie de lleis determinant normes i institucions en l'àmbit social, l'Església també aportava les seves lleis a la disparitat de la vida quotidiana. Constitucions, circulars i les visites dels bisbes a les parròquies, estipulaven la conducta a seguir pels fidels. Normes i prohibicions es combinaven entre si, entrelaçades alhora amb les particularitats i els costums del poble.

A principis del segle XVIII, la particularitat d'algunes pràctiques del poble, com també les circumstàncies en què es trobaven alguns capellans, impulsà els bisbes a recordar, sancionar i exigir, tant dels fidels com dels mateixos capellans un comportament més favorable als preceptes de l'Església. En l'intent de reformar el procedir dels feligresos, el bisbat de Lleida decretà en 1714 diverses constitucions sinodals al respecte¹.

Com veurem a continuació, les principals recomanacions als mossens radiquen en la salvació de les ànimes mitjançant una continuada advertència enfront dels pecats terrenals i, en un terreny més formal, un control més acurat dels registres parroquials. Quant als creients, els edictes i les prohibicions es concreten sempre en les mateixes accions, donat que ni amb els avisos de l'Església ni amb els de l'Estat no s'aconsegueix posar fi a certs costums, que poc a poc es van transformant en tradició.

1. La present comunicació pren com a base el llibre *Constituciones Sinodales, hechas, y ordenadas en el Synodo que se celebró en la Ciudad de Lérida, en los dias 20 y 21 de Noviembre del año 1714*, a més d'altres documents eclesiàstics com ara cartes pastorals o circulars del bisbat, tots referits a la diòcesi de Lleida.

Sancions Eclesiàstiques: aspectes Formals

És sobretot amb motiu de la visita pastoral realitzada pel bisbe² a totes les parròquies de la diòcesi quan les autoritats eclesiàstiques es fan ressò de les circumstàncies en què es desenvolupa la pràctica religiosa arreu dels pobles. En concret, un aspecte que preocupa els bisbes de Lleida és l'administració de cada parròquia en particular. Així, a partir de circulars i disposicions s'intenta uniformar els aspectes de les inscripcions obligatòries que s'han de fer en realitzar un sacrament o qualsevol altre ofici efectuat pel capellà.

Ja en el ritual romà de Pau V es promulguen les normes formals que s'han de seguir per tal de fer les corresponents inscripcions en els cinc llibres obligatoris de totes les parròquies, essent el mateix capellà qui ha de realitzar les dites formalitats. En les constitucions sinodals de 1761, el bisbe Manuel Macias Pedrejón insisteix de nou en el compliment de les formalitats, quan es repartí des del bisbat de Lleida un edicte recordant el dit ritual papal.

La causa principal d'aquest edicte és arran de les visites pastorals. Es va veure que en els pobles de la província de Lleida no es complien les pautes prescrites pel Papa. Comparant els llibres parroquials de les diferents poblacions, s'observà que les anotacions eren diverses entre si, i si bé en algunes mancaven dades, en d'altres hi sobraven detalls superflus. Per les confusions i conseqüències que es podrien derivar posteriorment a efectes de la identificació dels inscrits, s'enviaven circulars amb la còpia dels rituals esmentats a tots els capellans de la diòcesi, per tal d'esmerçar aquests possibles errors o mancances.

Per tal de crear una consciència clara en els capellans, el bisbat establí una multa de 10 rals de plata als mossens, per cadascuna de les partides equívokes o que no complissin exactament els requisits exigits. Les possibles abonacions eren destinades a la sagristia de la mateixa parròquia. D'altra banda, era prohibit de celebrar cap sacrament fins que no es feien constar totes les dades corresponents. Les mesures promulgades es poden resumir en cinc punts:

1. La totalitat del document ha d'estar escrit en lletres sense abreviatures ni xifres substitutòries.
2. El dia i l'any s'han d'escriure igualment amb lletra, prescindint de números o guarismes.

2. En tots els llibres de les parròquies de la diòcesi de Lleida s'assenyala la conformitat de la visita pastoral i la comprovació dels documents. En algunes ocasions, la formalitat de l'aprovació és acompanyada per algun decret, resolució o alguna mena d'advertència quant al culte o aspectes interns de la parròquia, com sants o els estris usuals per a l'ofici tant per al capellà com per a l'Església. No existeix un llibre exclusiu on es confirmen les visites pastorals, sinó que es troben signades al llarg de tots els llibres parroquials de l'Arxiu.

3. Observat el típic costum de Catalunya d'inscriure en els registres les dones casades únicament amb el cognom del marit, prescindint per tant del propi llinatge del qual elles descendeixen, circumstància que pot causar confusions. Per tant, s'ordena als capellans que en les ocasions en què s'hagi d'anotar el nom d'una dona casada, a part del del marit, pel predit costum típicament català, s'ha de fer constar el cognom del pare d'ella.

4. Per a evitar confusions, donat que en les parròquies dels pobles hi ha la possibilitat, i freqüentment es així, que dues persones tinguin el mateix nom i cognom, a partir d'ara les inscripcions es faran amb el cognom del pare, però també amb el de la mare de l'implicat.

5. Es permet que les inscripcions es continuïn fent "*en idioma, o lengua Catalana*".

Alhora, també les disposicions reials s'immesceixen en els afers de l'Església. La Reial Ordre del 21 de març de 1749 disposa que els bisbes tinguin cura que els llibres parroquials de baptisme, matrimoni i defunció es conservin en arxius a les esglésies, ben guardats i en un lloc segur. Així mateix, les actes han de ser redactades en els llibres destinats a aquestes formalitats i no en altres impresos o fulls.

Anys més tard, el 10 d'agost de 1776, el bisbe J. Carrillo publicà un edicte on es proclamà una pena de suspensió per als rectors que traguesin de l'arxiu parroquial els llibres propis de l'Església. S'acceptava, però, que es poguessin treure per a fer certificats, complint aquesta diligència a la sagristia o l'habitació destinada ja a aquests afers dins l'església: "*debiendo estar presentes los Rectores, quando se huviesen de dar dichos certificados por Notarios*". No complir amb tot el prescrit significava una falta castigada amb 10 lliures.

Edictes: costums i prohibicions en el sacrament del matrimoni³

Les disposicions de les constitucions sinodals del bisbat de Lleida de 1714 es refereixen al matrimoni com un dels set sagraments instituïts per Jesucrist. El primer requisit per a rebre el sagrament és estar en gràcia de Déu, és a dir, que la parella de nuvis s'hagi confessat i hagi combregat; en cas contrari, el capellà tenia prohibit assistir el matrimoni entre ambdós. La disposició específica clarament que qualsevol persona està obligada a complir aquests requisits, evitant qualsevol distinció social o cultural, ja que la preparació espiritual

per a rebre el dit sacrament és imprescindible i unànime per a tothom. Així mateix, abans de la cerimònia, els capellans tenien l'obligació d'examinar en la Doctrina Cristiana els contraents que creguessin que no es trobaven ben instruits en la fe de Crist. La disposició es remarca al·legant que un cop passada la infantesa els feligresos van oblidant les ensenyances de l'Església.

Seguint els decrets ordenats en el Concili de Trento, en les constitucions es referma l'obligació de precedir la cerimònia del matrimoni amb tres amonestacions, llegides públicament i durant tres dies de festa consecutius, en el transcurs de l'ofertori de la missa. Aquesta pràctica era per a "*evitar los Matrimonios clandestinos*". Ha de ser el mateix capellà qui llegeixi les amonestacions a la parròquia on els promesos han de contraure matrimoni, observant quin número de amonestació és. En el cas que un dels dos o tots dos no fossin de la mateixa localitat, igualment s'han de publicar a la parròquia d'origen del foraster/a.

Tal vegada, si les amonestacions estan dispensades, el capellà està obligat a fer-ho saber al poble. La possibilitat que els mossens no compleixin aquesta disposició o bé donin el consentiment a un altre capellà per tal de realitzar el matrimoni sense prèvies amonestacions, era castigada amb dos mesos de garjola a part de la multa de vint lliures jaquesas, destinades a obres pies. Una altra advertència per als capellans era que en el cas que sorgís alguna oposició per tal de realitzar-se el matrimoni amonestat, aquest no es podia celebrar i s'havia de transmetre el dit impediment al bisbat. En cas que es fes cas omís d'una o de totes dues advertències anteriors, el mossèn seria excomuniat i se li aplicarien altres càstigs. Alhora, si alguna persona fos perjudicada amb la celebració del matrimoni, seria el capellà implicat qui hauria de pagar tots els perjudicis.

Però en les visites pastorals s'advertí també que abans de fer les amonestacions i el conseqüent matrimoni, els promesos no informaven totalment el mossèn de la seva situació i disponibilitat per a tal compromís. Evidentment, un cop denunciats els possibles impediments, es podien succeir una sèrie de problemes, si no en el moment de les amonestacions, un cop celebrat el matrimoni acordat. Així, en les ordenances de la Constitució L de les sinodals es concreta el següent:

1. Abans d'iniciar la lectura pública de les amonestacions, els mossens s'han d'informar de la situació dels contraents, a partir dels seus familiars o amitats més properes. Els impediments més concrets a esbrinar són si es tenen fets vots de castedat i si estan casats, "*y esto vastará que lo hagan verbal y extrajui-*

dicialmente".

2. El bisbat o els vicaris generals seran consultats pels mossens en el cas que un dels contraents sigui vidu/a, havent finat la seva dona o l'espòs en una altra localitat diferent de la pròpia. Des de el bisbat es faran els tràmits pertinents per tal de verificar el seu estat vidual i transmetran la resolució per escrit corresponent al capellà demandant.

3. Si es donés el cas que la localitat on es va morir el primer consort del que vol contraure segon matrimoni sols es troba a "dos leguas", encara que sigui d'un altre bisbat, no és necessari realitzar aquesta exposició al bisbat. En aquestes ocasions, però, el mossèn haurà de demanar un certificat correcte de defunció, "*no solo por relación de testigos, sino por certificación see sciente de el Cura de el tal Lugar, sacada de los Cinco libros, y justificada la identidad de la persona, por aver muchas de un propio nombre y apellido.*" (p.118)

Però en el període que estem estudiant, els bisbes fan constants denúncies en els seus escrits als capellans que admeten proves de llibertat sense una verificació correcta, donat que estan basades en l'aportació de falsos testimonis. La queixa es refereix sobretot a la gran quantitat de soldats que hi ha en aquells moments arreu d'Espanya, cosa que provoca que es vegin "*muchas mugeres honradas perdidas*". Per la seva sola condició de soldats, creuen que per si mateixos ja emanen una autoritat pròpia que intenten imposar per damunt dels preceptes vigents, recolzant-se en la qüestió del matrimoni, amb l'aportació de testimonis falsos sobre el seu estat civil. Per això es proclamà la Constitució sinodal LI, "*deseando ocurrir à este tan grave daño y mirar por nuestras conciencias y por el honor de las mugeres*" (p.119).

En conseqüència, s'ordenà als capellans que no assistissin a cap celebració de matrimoni on un dels promesos fos foraster i no cedís el permís a un altre capellà per a tal fi sense expressa llicència escrita del bisbat o dels vicaris generals. Aquests últims, abans de donar la llicència, havien d'esperar la confirmació de la llibertat des de la parròquia del lloc d'origen del foraster com també la confirmació de la lectura de les tres amonestacions, després de comprovar la manca d'impediments. La disposició remarca el fet d'assegurar-se bé de la condició del soldat, donat que la seva llibertat de moviment fa possible l'estada en diferents localitats de tota la península, "*por quanto se ha reconocido, que (els soldats) con la libertad de la guerra, y alojamientos que han tenido en las casas; dexan muchos contrahidas palabras de casamiento en muchas partes y quedan muchas mugeres perdidas*" (p.120)

Així mateix, els oficials d'alta graduació, aprofitant la seva posició espera-

ven un tracte privilegiat, criticant la tramitació de tants papers i assegurances que ells consideraven innecessaris i una ofensa al seu grau. Però la verificació de casos de frau va fer dictar l'ordenança que reclamà als vicaris generals que examinessin rigorosament les proves sense fer cap mena de distinció entre els demandants. En cas contrari, fer cas omís del decret significaria per als vicaris la retirada del dret de concedir les llicències⁴.

Un cop confirmada la situació del contraent foraster i realitzades les amonestacions pel capellà del poble d'origen i fetes també al lloc on es vol casar, sense haver trobat cap impediment enlloc, els vicaris generals concediran la llicència al capellà del poble on residèix la contraent per a procedir a la celebració del matrimoni.

Així, finalment, el matrimoni se celebrarà després de la tercera amonestació, un cop comprovada la manca total d'impediments. Els fidels tenen l'obligació de denunciar qualsevol impediment sota l'amenaça de la descomunió major; i en el cas de fer denúncia injustificadament "*será castigado rigurosamente*". D'altra banda, si la celebració es realitza abans de l'última amonestació, el capellà serà multat amb deu lliures jaquesas, que seran utilitzades per als ornaments de la seva església. En canvi, si dos mesos després de ser llegides les amonestacions encara no s'ha contret matrimoni, el dit matrimoni no es podrà celebrar fins que no s'haguin tornat a llegir les amonestacions.

Ja en el Concili de Trento es determinà que sols els ordinaris podien dispensar, amb legítima causa, en les amonestacions. En les constitucions sinodals de 1714, el bisbe refermà aquest decret, i en la Constitució XXXXVIII es reservà la facultat de fer les dispenses d'amonestacions. Excepcionalment, es delega als vicaris generals la facultat de dispensar quan una parella hagi "*vivido torpemente*" i un dels dos futurs cònjuges es trobi en perill de mort. La causa d'aquest permís és que la dona "*no quede con perpetua nota de infamia*" i, en el cas que hi hagi fills, podran constar com a legítims del matrimoni. En el cas que no es produeixi la mort esperada, les dispenses queden anul·lades i s'han de llegir les tres amonestacions habituals conforme ja s'ha explicat anteriorment⁵.

4. En les constitucions sinodals del bisbat de Lleida, s'especifica també el procediment a seguir per tal de verificar la informació de llibertat per part dels testimonis. Hi trobem explicades les preguntes i les qüestions a tractar, al mateix temps que repeteix que cal advertir al testimoni de la gravetat del jurament que fa. Si es confirma que és un fals testimoni, s'estableix que, a part de l'ofensa espiritual que es fa, es patirà el càstig ordenat per lleis humanes, és a dir, el sofriment dels assots i de les galeres.

Després de la boda s'havien de publicar i llegir les dispenses, previ requisit perquè la parella pogués cohabitar. Però si s'iniciava la convivència abans d'aquest acte protocol·lari, havien de pagar 20 lliures, les quals serien destinades a ornaments per a la parròquia.

En estreta relació identifiquem el Decret XXXXVI de les constitucions sinodals de 1714, en el qual es critica i es castiga el costum de les localitats quant a les relacions pre-matrimonials. Des del bisbat es miraven amb recel i es prohibia una estreta relació entre la parella, "*por los graves inconvenientes, que acredita la experiencia resultante de la familiaridad de los novios*". Els capellans seran els encarregats d'inculcar els preceptes establerts i prevenir en els confesionaris i al púlpit els nuvis i els pares, de les situacions que l'Església considera poc adequades en una relació de parella. Si la predicació no és escoltada pels futurs cònjuges, tan sols rebran una única sanció: no es podrà celebrar el matrimoni.

D'altra banda, la pràctica més usual de les famílies del poble era que un cop realitzats els esponsals⁶ i, per tant, acordat el compromís de matrimoni entre la parella, s'acceptava que el noi visités amb freqüència i tractés amigablement la noia a la seva pròpia casa. Certament, els pares, un cop confirmat el compromís, eren partidaris de donar el permís per tal que el noi convivís amb ells i, per tant, ja fesin vida de parella. En algunes cases, es pensava que aquesta era la millor fórmula que hi havia per tal d'assegurar-se que el compromís entre la parella no es trencaria. Altres, però, ho permetien guiats per una creença en malediccions paganes: "*y otros sugeridos de la astucia del Demonio, que por medio de malos Christianos, y gentes olvidadas de Dios, han introducido, que cohabitando juntos antes de celebrarse el Matrimonio se librarán de maleficios; y siendo este un universal abuso, de que nos hallamos informados, con grave dolor de nuestro corazón, deseando ocurrir a tan lamentable ruyna*" (p.111)

La tradicional creença que assegurava a la parella que cohabitant junts abans del matrimoni, s'alliberarien de malefics conduí a la comissió del Bisbat a decretar la "*Descomunió mayor latae sententiae*", a més de 30 lliures jaquesas, a tots aquells que acordessin esponsals i practiquessin aquesta

5. En el cas de ser concedides les dispenses d'amonestacions, el que les sol·licita, si demana per la primera ha de pagar 10 lliures jaquesas, en el cas de que siguin dos, 20 lliures jaquesas, si són les tres, llavors són 50 lliures jaquesas, de les quals es pagaran els drets que toquen als oficials que fan els despatxos, i la resta seran destinades a obres pies segons la voluntat del bisbe.

6. "*Son los esponsales los que comunmente se llaman Capitulaciones y consisten en aquella palabra que reciprocamente se dan los que quieren casarse, pero estos aunque obligan a que se contraiga el Matrimonio, no son verdaderamente Matrimonio. u así no es lícito entre los que tienen contrahidos Esponsales, lo que es lícito en los legitimamente casados*" Constitucions Sinodals (1714, p. 111)

actitud pre-marital, com també als pares i parents que ho permetessin. En tot cas, la que surt més perjudicada en tota aquesta qüestió és la dona perquè "*queda perpetuamente enfiada la que avia de casarse, en caso de ausentarse, o no cumplir la palabra el otro contrayente*" (p.112); per tant, mentre que la dona quedarà desvirtuada, l'home continua mantenint el seu honor resguardat.

Pel fet que aquesta pràctica fos habitual malgrat les insistents advertències des del bisbat i exposades constantment en les visites pastorals a cada poble, es demana l'ajuda en primer lloc als mateixos veïns del poble per tal de denunciar les parelles que fan vida conjugal sense estar casades. Des del bisbat se'ls ofereix la meitat de les 30 lliures esmentades i la promesa de no donar a conèixer la seva identitat davant la por que pugui tenir el delator que la resta del poble no el torni a tractar més. En segon lloc, des de les constitucions es demana el recolzament dels jutges i de la *Justicia Secula* en la tasca de repressió contra *aquesta costum "tan pernicioso"*.

Hi ha altres costums que a poc a poc anaven arrelant en el si de la societat i, per tant, encara que després es volgués tornar a les mateixes actituds d'abans i reformar el que s'ha deixat de fer per un motiu o altre, ja era difícil, perquè el poble no oblidava tan fàcilment. I aquestes circumstàncies són les que es van donar en el cas del matrimoni entre vidus. "*Ha introducido el Demonio uno que llaman estilo en los Pueblos, y es infernal malicia, que es la noche que se casa algun viudo, o viuda, juntarse la gente licenciosa, y de vidas estragadas, e inquietar fus calles, y casas de los Contrayentes con ruydos, cencerros, voces, y gritos destemplados; y lo peor es, diciendo palabras injuriosas, y cantinelas deshonestas, e indecentes, a que llaman comunmente Matracas, y Bramas; de que se sigue ofender la libertad de el Matrimonio; y perder el respeto al Sacramento, ademas de el escandalo que ocasiona en los Pueblos.*" (Constitució Sinodal LII, 1714: 122-123)

Veient que ni amb constitucions ni amb la predicació dels mossens no se solucionava aquest afer, es disposà la prohibició de l'escàndol de les anomenades matraques, amb la pena d'excomunió amb "*Descomunion mayor latae sententia*". La sanció s'aplicava l'endemà mateix de la boda i per part del capellà, per a tots aquells que hi haguessin participat, reservant-se el bisbe la possible absolució. Els assistents seran privats immediatament dels divins oficis. Alhora, per tal que no es pogués reclamar res al·legant ignorància, s'obliga els mossens a llegir aquesta constitució junt amb les amonestacions dels vidus, per tal que se sapiguin els càstigs que s'imposen si és transgredida la

constitució. "*Y sino obstante menospreciassen las Armas, y Censuras de la Iglesia; Nos valdremos del auxilio de la Justicia Secular, deseando que se corte de rayz tan pernicioso abuso*" (Constitució Sinodal LII, 1714: 123) .I efectivament, anys després les lleis i pragmàtiques reials les prohibeixen, i concretament l'ordre de S.M. que es publicà el 25 de setembre de 1765, imposant la pena de 100 ducats i 4 anys de presidi. Malgrat la repetició constant de totes les sancions, "*el descaro, y la desvergüenza lleba adelante su idea, y su locura, y persiste temerariamente en ella, abusando sacrilegamente del Sacramento del Matrimonio*". (p. 144)

Altres disposicions també fan referència a l'estat viudal dels futurs contraents. En aquest cas, la Constitució Sinodal LIII es refereix al vidu o a la vídua que té la intenció de contraure segones núpcies. Pel que s'adverteix en aquest decret, sembla ser que la predisposició cap a un segon matrimoni suposava deixar de complir els llegats pius que el consort del primer matrimoni li havia deixat. Per tal d'evitar aquesta manca de compliment per part dels vidus, s'ordena que cap mossèn no publiqui amonestacions o celebri cap matrimoni en el qual un dels contraents sigui un vidu o una vídua, mentre aquests no hagin complert tots els llegats pius que el primer consort obligà en son últim testament. Si el capellà fa cas omís a aquesta advertència, serà ell qui haurà de pagar tot l'import dels llegats pius que falten per a complir dels respectius difunts.

Finalment, tan sols assenyalar les disposicions de la Constitució Sinodal XXXXIX de 1714, del bisbat de Lleida. Es tractava de fer efectiva l'obligació expressa de celebrar els matrimonis a l'Església, tal com s'hi estaven celebrant la resta dels sagraments, excepte en els casos en què es tenia una llicència escrita del bisbat. D'aquí es revela, doncs, el costum que s'havia consolidat en els pobles de realitzar la cerimònia matrimonial en la pròpia llar: "Es tal la corruptela que se ha introducido en nuestra Diocesi, que apenas se celebra Matrimonio que no sea en las casas de los Contrayentes, pareciendoles à todos, que es contra su punto, y calidad el celebrarle en la Iglesia, aviendose yà auto de cajon el conceder para esto licencia" (Constitucions Sinodals, 1714: 116).

La concessió de llicència, a partir d'ara, serà estretament controlada:, sols serà concedida en casos molts concrets i per causes greus verificades. El cost de la llicència puja a 12 lliures jaquesas, amb part d'aquestes es pagaran els oficials i la resta per a obres pies aniran a albir del bisbat.

En definitiva, amb els decrets, circulars i constitucions sinodals, el bisbat

de Lleida pretén fer desapareixer alguns dels costums que havien arrelat en el poble. El propòsit no és eliminar una tradició, sinó reformar les desviacions de la fe que es feien sentir en les pràctiques matrimonials. No sempre es complien les disposicions ordenades pel bisbat, donat que en cas contrari no s'aplicarien tantes sancions per l'incompliment dels decrets de l'Església. Les prohibicions expresses quant a la realització de certes pràctiques, i després d'una insistent i constant advertència tant per part de les autoritats civils com eclesiàstiques, es fan sentir sobretot de manera monetària i amb càstigs i repressions mundanes. La pressió s'exerceix vers els mateixos fidels, però també vers els mossens, sobretot quant a les celebracions, els permisos, les llicències o les dispenses. Es vol posar fi a la incidència generalitzada de les creences i pràctiques paganes practicades pel poble. La tradició de certs costums i les resolucions expressades per l'Església divergien. Sancionar amb diners és una forma de solucionar els problemes, donat que les capes més baixes de la societat tenen dificultats per a cobrir aquestes despeses i, per tant, han de seguir forçosament les directrius implantades per l'Església.